

- →
- [Historie](#)
- →
- View Item

JavaScript is disabled for your browser. Some features of this site may not work without it.

Tenestekskipnaden i Elverum i perioden 1758-63 med vekt på geografisk mobilitet – omfang og årsaker : ei framstilling av tenestekskipnaden i eit austnorsk prestegjeld på 1700-talet

[Myrheim, Jan Frode](#)
Master thesis
Date: 2006
Permanent link: <http://urn.nb.no/URN:NBN:no-14679>
BIBSYS: [070509263](#)

[Show metadata](#)

Abstract:

Tenestekskipnaden i Elverum i perioden 1758-63 med vekt på geografisk mobilitet – omfang og årsaker

Utgangspunktet for denne oppgåva er 276 tenarar som har det til felles at dei er nemnt i ekstraskatten for 1762 i Elverum. I denne oppgåva ser eg på mange aspekter ved tenestekskipnaden i Elverum i perioden 1758-63, men hovudfokuset er tenaranes geografiske mobilitet. Hovudproblemstillingane her er den geografiske mobiliteten, dens omfang og årsaker. Dette er fyrst gong nokon har gjevi ei samla framstilling av ulike sider ved tenestekskipnaden i eit prestegjeld på 1700-talet her i landet. Samtidig freistar eg å trekke samanlikningar fyrst og fremst med nordisk 1700-tal, men også andre stadar i Nordvest Europa og 1800-talet er trekt inn der dette har vori naturleg. Det er og fyrste gong nokon freistar å gje eit mål på omfanget av den geografiske mobiliteten i eit prestegjeld her i landet på 1700-talet, samt å forklare den.

I det andre kapitlet om almenne trekk ved tenestekskipnaden i Elverum er det fyrste spørsmålet: kor mange tenarar det fans i høve til folketal og hossen kjønnsproporsjonen var. Eg kom her fram til at tenarane utgjorde omlag 13 % av folktetalet i Elverum i 1762 . Dette må seiast å vera omlag midt på treet samanlikna med resten av Norden og England på 1700-talet. Sjølv om jentene også i Elverum var i fleirtal, med ein kjønnsproporsjon på 65 gutar for 100 jenter, var det her relativt fleire tenestedrengar enn på landsbasis i 1801. Årsaka til det var truleg, at trongen for mannleg arbeidskraft åt tømmerhogst var større i Elverum enn det han var på landsbasis.

Tenarhaldet var fyrst og fremst, ikkje uventa, knytta åt bondehushalda, og nesten 60 % av alle bondehushalda hadde tenarar. Dette talet var relativt lite samanlikna med t.d. Rendalen på same tid der i alt 80 % av bondehushalda hadde tenarar. Også i mange andre område av Norden var dette talet høgare. Men i England og Waldviertel i Østerrike ser det ut til at dette talet var lågare enn i Elverum. Av alle bondehushalda fans det i snitt 1,4 tenarar, og av dei bondehushalda som hadde tenarar fans det i snitt 2,4 tenarar. Samanlikna med t.d. Rendalen på same tid var dette talet identisk. Også andre delar av Norden og Nordvest Europa hadde liknande tal på 1700-talet.

Tenarane i Elverum må med sine gjennomsnittlege 24 år seiast å ha vori relativt unge samanlikna med det som er kjent frå andre studiar. Grunnen til det var fyrst og fremst gutanes lågare gjennomsnittsalder på kun 22 år. Tenestejentenes snittlader låg derimot på 26 år.

Truleg var godt over 80 % av tenarane innfødte, og av dei utanbygdsfødte var dei fleste frå eit grannesokn. Delen av innfødte tenarar var dermed større enn det som er kjent frå to studiar av 1800-talet.

Opp mot ein tredjedel av tenarane var skyld husbondsfolket, og den mest vanlege forma for skyldskap var at tenarane var sysken av husbondsfolket. Desse utgjorde så mykje som nesten tre fjerde delar av all skyldskap. Gutane var i klart fleirtal av dei som var skyld, og det er grunn til å tru at årsaka var at det var relativt fleire bondesøner i teneste enn bondedøtre. Truleg var det bondesønene som i høg grad tente heime på garden hos sysken. På bakgrunn av all skyldskapen er det grunn til å tru at denne ofte har vori avgjørande for kor ein var i teneste.

I kapittel 3 er problemstillinga knytta åt den sosiale mobiliteten. Det fyrste spørsmålet her er hossen sosialgrupper som rekrutterte tenarane. Det eg her kjem fram til er: at tenarane i Elverum i høgare grad var rekruttert frå husmennene og innerstane enn frå bøndane. Dette mønstret må seiast å likne det andre forskarar har komi fram til elles her i landet, Norden og Nordvest Europa med unntak av Skåne.

Langt fleire av tenestedrengane ser ut til å ha vori rekruttert frå bondestand enn tilhøvet var for tenestejentene. Eg meiner følgjande hypotese kan forklare skilnadene mellom kjønna: Det var vanlegare for bondesøner å vera i teneste enn tilfelle var for deiras systre på 1700-talet. Ei delvis forklaring på det er at tømmerhogsten i Elverum var viktigare enn han var sett heile landet under eit. Årsaka til at det var relativt få gutar i høve til jenter frå husmanns- og innerstklassa, var at gutane hadde anna arbeid i eller utanfor soknet.

Det ser ut til at godt over halvparten av tenarane i Elverum har hatt ein oppgåande- eller uendra sosial mobilitet. Spesielt påfallande var skilnaden blant bondesønene og bondedøtrene. Mens det for ein tenestedreng var omlag 70 % sannsynleg for at han ville bli bonde, var det kun 30 % sannsynleg at ei tenestejente ville bli gardkjerring. Mine resultat må seiast å stå i kontrast til det Harnesk har komi fram til for eit sokn syndre Norrland, der bondesønene som hadde vori i teneste hadde ein klart nedgåande sosial mobilitet, mens bondedøtrene ikkje hadde så stor nedgåande mobilitet som i mitt materilae. I Skåne var den nedgåande mobiliteten hos bøndene på ikkje meir enn 11 og 15 %, og dermed ein del mindre enn i Elverum.

I kapittel 4 er problemstillinga knytta til den geografiske mobiliteten. Det fyrste spørsmålet her er kor stor mobiliteten blant tenarane i Elverum var i perioden 1758-63. Her kom eg fram til at mobilitetesraten (GMR) blant tenarane i Elverum låg på 0,35. Tenestejentene hadde klart høgare mobilitet enn gutane med høvesvis 0,39 mot 0,25. Sagt på ein anna måte flytta tenarane etter nærmare tre år i teneste i denne perioden. Jentene flytta etter omlag to og eit halvt års teneste, mens gutane flytta fyrst etter fire års teneste.

Eg meiner det er to tilhøve som kan forklare tenestejentenes høgare mobilitet. For det fyrste var dei, som eg har vist i kapittel 2.7, i langt mindre grad skyld husbondsfolket enn det høvet var for tenestedrengane. Det var relativt fleire tenestedrengar som var i teneste hos sysken enn det tilfellet var for jentene. Det er grunn til å tru at denne typen skyldskap har redusert mobiliteten, og dermed forklarar dette også kvifor jentene hadde høgare mobilitet. For det andre var det som eg har vist i kapittel 5.3.2 større skilnad i talet (0,8) på tenestejenter mellom hushald der det var to søner og der ikkje var søner, enn mellom det same tilhøvet der det var tenestedrengar (0,6). Eg meiner dette kan tolkast som at sexpresset var større på tenestejentene enn det tilfellet var for drengane. Talmaterialet som ligg til grunn for den siste forklaringa er små, og det er derfor mest grunn til å feste lit til den fyrste forklaringa.

Det einaste samanlikningsgrunnlaget for 1700-talet i Norden, nemleg Bollnes sokn i Helsingland i Sverige syner omlag den same mobiliteten som i Elverum, men tilhøvet mellom kjønna var motsett av det dei var i Elverum, avdi det her var tenestedrengane som hadde høgast mobilitet. England ser ut til å ha hatt ein langt høgare mobilitet på 1700-talet. Det einaste studiet av mobilitet som føreligg her i landet, frå Etne i Hordaland på 1800-talet, viser ein tanke høgare mobilitet enn det han var i Elverum. Studiar frå Vestre Skåne og Østerrike på 1800-talet syner noko høgare rater enn i Elverum. I Skåne var det gutane som hadde høgast mobilitet, mens det i Østerrike var motsett. Men skilnadene var ikkje så stor som i Elverum.

Det er vanskeleg å trekkje vide slutningar ut frå eit så lite materiale, men det kan sjå ut til at mobiliteten på 1700-talet ikkje var så ulik den som fans på 1800-talet. Ettersom det kun fins to studiar frå Norden på 1700-talet, er det vanskeleg å seie noko om hossen han var samanlikna med resten av Norden. Det som derimot kan seiast er at mobiliteten i England på 1700-talet var langt høgare enn dei to studiane frå Norden syner.

Det andre spørsmålet i dette kapitlet er kor stor makromobiliteten var. Sjølv om det er vanskeleg å samanlikne makromobiliteten ser det ut til at den var relativt liten i Elverum samanlikna med studier frå Sverige på 1700- og 1800-talet. Det synast også som om nettomigrasjonen i Elverum var liten og dermed i samsvar med det som er kjent frå 1700- og 1800-talet i Norden. Ei forklaring på dette kan vera at Elverum var eit relativt stort geografisk sokn med spreidd busetnad.

Til det tredje spørsmålet om kor utbreidd årsteneste var i Elverum i denne perioden finn eg ut at dette var den dominerande forma for teneste.

I kapittel 4.4 er det problemstillingar knytta åt mobilitetens avstand som er reist. Det fyrste spørsmålet her er kor langt tenarane i gjennomsnitt flytta. Her kjem eg fram til at dei i snitt flytta 9,5 km. Jentene flytta noko lenger enn gutane med 9,8 km mot 8,6 km. 85 % av makromobiliteten i Elverum var nærflytting, og dette må seiast å vera ein del høgare enn det ho var elles i Norden på 1700- og 1800-talet. Går ein ut frå at mobilitetsraten i Elverum på 0,35 var høg, er det grunn til å seie at Langholms hypotese om det nære sambandet mellom nærflytting og høg mobilitet er underbygd av min studie.

I kapittel 4.5 er spørsmålet når på året tenarane flytta og kva slags årsaker som låg bak flyttemønstret. Det aller meste av flyttinga skjedde i oktober og november. Kun ein tredjedel av all flytting i perioden november 1762-desember 1763 skjedde i tråd med lovpåbodet. Sommarmånadene med september hadde minst flytting, noko som truleg skuldast sætringa på denne tida av året. Elverum må seiast å falle inn i det mønstret som er kjent her i landet på 1700-talet, frå Sverige på 1800-talet og frå England på 1700- og 1800-talet. Eg meiner grunnen til dette mønstret fyrst og fremst må tilskrivast tradisjon og hevdvunne reglar framfor praktiske grunnar og lovpåbod. Det er og grunn til å påpeike at mobiliteten ser ut til å ha variert frå år til år.

I kapittel 5 er problemstillinga hossen årsaker som låg bak den geografiske mobiliteten. Det har vori umogleg med mine metodar å talfeste årsakene til den geografiske mobiliteten slik Dribe og Lundh nærmast har gjort i sin studie. Det synast derimot å vera klart at det fans mange årsaker til at tenarane flytta på seg. Eg påviser i denne oppgåva at det fans ein klar samanheng mellom trongen etter arbeidskraft og talet på tenarar i Elverum. Avdi trongen heile tida var skiftande på grunn av ein skiftande hushaldsyklus, er det all grunn til å tru at dette også var ein relativt vanleg grunn til mobilitet. Denne oppgåva må dermed seiast å underbyggje ein av dei årsaksteoriane fleire forskarar som t.d. Harnesk og Dribe & Lundh har påpeikt.

Mitt materiale viser at det var ein klar samanheng mellom talet på husbondsborn og tenarar. Jo fleire husbondsborn jo færre tenarar og motsett. Til trass for det ser det ikkje ut til at husbondsborn og tenarar av same kjønn har vori heilt likestilt med hensyn til arbeidskraft. Avdi trongen for arbeidskraft heile tida har vori skiftande, er det grunn til å tru at desse vaksne husbondsborna av same kjønn har vori ein årsak til flytting, men kanskje ikkje så stor som ein kunne tru. Resultatet må derfor seiast å underbyggje Dribe og Lundhs andre mekanisme.

Husbondsborn av motsett kjønn, og da spesielt søner, ser også ut til å ha auka risikoen for tenesteflytting. Grunnen til det har truleg vori sexpress og uynskja relasjonar. Dette er dermed med på å underbyggje Dribe og Lundhs tredje mekanisme.

Derimot ser det ikkje ut til at lønsskilnader har vori noko vanleg årsak til tenesteflytting. Grunnen til det er at det ser ut til å ha vori eit gjengs lønsnivå i Elverum, og at dei lønsskilnadene som fans var på bakgrunn av kjønn, alder og dugleik. Dette resultatet må derfor seiast å underbyggje det fleire historikarar er einige om.

Festepengar ser heller ikkje ut til å ha vori noko årsak til mobilitet, avdi føresetnadene for ein slik tanke, nemleg at festepengar

kun vart betalt ein gong, og at det dermed skulle ha vori eit motiv å skifte tenestestad for å få festepengar, ikkje synast å ha vori røynleg.

Kosten ser ut til å ha vori den viktigste årsaken til flytting av dei meir lekamlege tinga. Etnologisk materiale frå siste del av 1800-talet og tidleg 1900-tal byggjer opp om ein slik teori. Resultata i denne oppgåva må derfor seiast å underbyggje det fleire historikarar har meint om kosten som ein positiv mobilitetsfaktor.

Resultata i denne oppgåva syner og at personlege relasjonar mellom tenarane og andre i hushaldet truleg har ført til ein del mobilitet. Dårlige tilhøve mellom t.d. husbonde og tenar har vori ein drivande årsak, mens t.d. kjærastar på andre tenestestadar har vori ein dragande årsak. Også dette må seiast å underbyggje det andre forskarar har hevda tidlegare.

Det ser ikkje ut til at det har vori noko tenestehierarki i Elverum, slik det er kjent frå t.d. Skåne. Grunnen til det har nok fyrst og fremst vori at tenarhaldet var for lite, og at det dermed ikkje var grunnlag for det.

Det er mogleg at det fans ein flyttekultur også i Elverum slik det fans i syndre Norrland i Sverige på omlag same tid, utan at det er mogleg å føre prov for dette. Truleg var ekteskapet den siste flyttinga for svært mange av tenarane også i Elverum, slik ho var det i Skåne på 1800-talet.

Elles er det all grunn til å tru at ein viktig føresetnad for den relativt høge mobiliteten var at tenarane var unge, ugifte og hadde få eigedelar. Kostnadane ved å flytte må derfor ha vori små, slik dei t.d. var i England.

Files in this item

Name: vedlegg_myrheim.pdf
Size: 6.550Mb
Format: PDF
Description: Vedlegg

[View/Open](#)

Name: Hovudfagxmanus.pdf
Size: 1.798Mb
Format: PDF

[View/Open](#)

Name: vedlegg_myrheim.pdf
Size: 6.550Mb
Format: PDF

[View/Open](#)

This item appears in the following Collection(s)

- [Historie](#) [779]

For students and staff

[Submission](#) | [Templates](#) | [Access](#)
[Staff at the departments](#)

Browse

- All of DUO

- [Communities & Collections](#)
- [By Issue Date](#)
- [Authors](#)
- [Titles](#)

- This Collection

- [By Issue Date](#)
- [Authors](#)
- [Titles](#)

For library staff

- [Login](#)

Statistics

- [View Usage Statistics](#)

Ansvarlig for denne tjenesten
[Universitetsbiblioteket i Oslo](#)

Kontaktinformasjon
E-post: duo-hjelp@ub.uio.no

-